

Els trobadors als segles
XII i XIII.

Un text de Lola Badia.

Al segle XII l'Europa occidental va estrenar moltes novetats culturals als monestirs, a les escoles de les catedrals i a les corts dels nobles i dels prínceps. Els homes de lletres eclesiàstics estudiaven amb avidesa la filosofia i la ciència gregues, que arribaven en traduccions llatines tretes de l'àrab, i renovaven la teologia, el dret i les arts del discurs; l'aristocràcia laica, en canvi, va començar a consumir una literatura en vers tota nova: històries (romans, novel·les) de cavallers antics, com Artús, Lancelot, Tristany, Eneas, Alexandre, i refinades cançons d'amor i de guerra. Les històries i les cançons responien a les inquietuds, els somnis i els programes polítics del selecte públic que les promovia, i parlaven, òbviamment, no pas en llatí, sinó en la seva ma-

teixa llengua. Les millors cançons d'amor i de guerra que va conèixer el segle XII eren en occità; les millors novel·les de cavallers antics, en francès.

Anomenem trobadors els artistes polifacètics que durant els segles XII i XIII van compondre la lletra i la música d'unes breus peces líriques, organitzades en estrofes rimades i amb un nombre fix de síl·labes. Els poemes dels trobadors es difonien a través del cant i presentaven una altíssima exigència de rigor formal. Al voltant de la poesia dels trobadors es va construir tota una cultura musical, retòrica i ètica, que sovint produïa un discurs teòric propi. Per exemple: la bona poesia pot trobar-se en composicions senzilles, a l'abast de tothom (*trobar leu*), o tan sols pot residir en obres molt elaborades i de difícil accés (*trobar*

L'univers d'amor en una societat en guerra

EL TEMPS

Bernat de Ventadorn era un trobador occità d'ascendència humil i va dedicar la seva activitat poètica exclusivament a l'amor. Per la senzillesa dels seus poemes se'l considera un representant del 'trobar leu'.

clus). L'època d'or de la poesia occitana és la segona meitat del segle XII, però durant dos segles hom documenta trobadors de les costes atlàntiques, a la Llombardia, del Massís Central francès a Catalunya: la poesia trobadoresca sobrepassava els límits de la frontera lingüística. L'occità trobadoresc és una llengua literària que amb prou feines deixa aparèixer la realitat dialectal (gascó, llemosí, alvernhat, llenguadocià, provençal). És la llengua de prestigi del moment, que atreu i fascina els lletraferits i es presenta als poderosos com una eina de domini social i polític.

L'esclat d'aquesta cultura s'explica per la presència activa de les dames de la noblesa, que protagonitzen la poesia amorosa i afavoreixen el mecenatge. La poesia trobadoresca imposa un discurs sobre l'amor regit per un codi precís. Es tracta d'evocar en primera persona els efectes, generalment dolorosos, d'una dedicació absoluta de l'enamorat al cultiu de la seva passió per una dama pràcticament inabastable, perquè és vista com a socialment i moralment superior. Escriure sobre l'amor en aquestes condicions implica una rígida escala de valors i una delicada educació sentimental: el servei i la submissió a la dama (desinteressats i totals); el secret de l'amor (la dama és casada i convé defugir les ires del marit, el *gilòs*, i les delacions dels aduldors, els *lausengiers*); el martiri silenciós de l'enamorat (si cal fins a la mort); l'esperança del *joi* (el premi de naturalesa sexual, però mai no explícit en la poesia elegant, que produeix la felicitat); la petició de mercè (pietat); l'excel·lència extrema de les qualitats de la dama (recorden l'excepcionalitat de la Mare de Déu); el prestigi social de cultivar un amor d'aquesta mena. Hom anomenava *fina amor* (amor fidel, modernament també es coneix per amor cortès) aquest conjunt de convencions, a les quals cal afegir la presència d'una melodia que fongui el missatge verbal en una unitat harmònica de sons. Estimar apassionadament i compondre cançons d'alt valor artístic es consideraven operacions convergents i indissociables.

Qui estima i produeix lírica de prestigi ha d'haver rebut una formació literària

que no amaga les connexions clàssiques (per exemple, amb la poesia amorosa d'Ovidi). La destresa musical dels trobadors, en canvi, mostra el rerefons litúrgic del seu aprenentatge tècnic, sense descartar l'assimilació d'influències orientals o populars. La monodia cortesana necessitava executants preparats: els joglars de lírica, en el repertori dels quals figuraven també gèneres poètics menys compromesos que la cançó (alba, pastorela, tensó) i un d'obert a la temàtica moral i política: el sirventès.

De fet, una bona meitat de la poesia dels trobadors tracta de les guerres coetànies: la cançó prestava la seva melodia i la seva estructura al poema de combat. I és que la societat aristocràtica a qui s'adrecen els trobadors al segle XII és una societat agitada per enfrontaments armats entre faccions, en guerra oberta contra enemics externs i implicada en expedicions militars a Terra Santa. Els principals centres de poder del territori dels trobadors a l'època d'or eren l'Aquitània dominada pels Plantagenet, que eren també reis d'Anglaterra, el comtat de Tolosa i el comtat de Provença, que en aquells moments era regit pel rei d'Aragó, Alfons, que també era comte de Barcelona (1162-1196). Per dessota dels grans senyors que es disputaven el domini del territori, hi havia els barons que posseïen demarcacions petites i mitjanes i que sovint vivien de la guerra. El refinament sentimental i artístic era perfectament compatible amb l'esperit militar i els valors que implica, com es pot veure en la figura del cavaller invicte i sanguinari, però tràgicament enamorat, que protagonitza les novel·les que eren moda al segle XII. Si el trobador pertany a la noblesa és quan fa més sentit la simbiosi artística entre l'amor i la guerra. És el cas del primer trobador conegut, el comte Guilhem IX d'Aquitània, o de Bertran de Born i del català Guillem de Berguedà, que escrivien sirventesos d'una violència espectacular i cançons d'amor perfectament convencionals. També hi havia trobadors d'origen social humil, com Bernart de Ventadorn. Aquest en concret tenia una vena lírica exclusivament sentimental, com també s'esdevé amb un altre català, Guillem de Cabestany, que perta-

nyia, però, a la baixa noblesa. Tenim altres trobadors molt donats als jocs d'enginy, com el "mestre dels trobadors", Giraut de Bornelh, o els preciosistes Raimbaut d'Aurenga i Arnaut Daniel. Alguns trobadors, fins i tot, adoptaven el punt de vista dels clergues.

La lírica trobadoresca és essencialment laica, nascuda per satisfer les aspiracions d'un estament social amb valors propis, que raona sovint d'esquena als manaments de l'Església. Tot el que fa referència a la fina amor atempta de ple contra la moral cristiana, començant per l'adulteri preceptiu i acabant per l'obsessió malaltissa que és l'amor-passió. L'exaltació de la guerra per la guerra que proposen alguns sirventesos també vulnera l'ortodòxia, en el sentit que la violència armada, segons l'Església medieval, necessita una justificació suficient, com pot ser la lluita contra els infidels o els heretges. Des dels temps més reculats la poesia trobadoresca acull veus de moralistes que censuren la fina amor i inciten els nobles a lluitar només en guerres de croada. El més antic i famós d'aquests trobadors moralistes es deia Marcabré i era un excel·lent poeta.

El difícil equilibri entre els centres de poder del territori occità va experimentar un col·lapse total al trànsit del segle XII al XIII. Provença i Tolosa van passar a dependre de dinasties franceses i el rei d'Aragó, Pere el Catòlic, successor d'Alfons, va fracassar en la temptativa d'aturar una invasió de croats del nord (batalla de Muret, 1213). La presència d'heretges dualistes (càtars, albigesos) entre la població urbana i la petita noblesa del Llenguadoc i zones properes va esdevenir el pretext imparable de l'expansió del poder del rei de França sobre les terres de llengua occitana. Tan sols algunes petites demarcacions feudals i la Gascunya, lligada a Anglaterra, van quedar al marge de la nova situació. La desarticulació política de l'aristocràcia feudal autòctona, combinada amb l'emergència del poder econòmic de les ciutats al segle XIII, va representar tot d'una la mort de la cultura trobadoresca clàssica, però les convencions poètiques de la lírica dels trobadors va sobreviure fins al tombant del XIV. Al segle XIII hi va haver una diàspora de trobadors cap

a les corts ibèriques i italianes, i també va ser quan es van començar a copiar sobre pergamins les lletres i les músiques dels poemes antics i dels coetanis: altrament no en tindríem coneixença.

Al segle XIII va entrar en crisi l'ideal de la fina amor, entre d'altres coses perquè era suspecta d'heretodòxia. Hom comença a exaltar en vers la puresa i la castedat i a compondre sentits poemes a la Mare de Déu, com a única figura femenina autènticament salvadora. Alguns trobadors produeixen violents sirventesos contra els francesos i els ministres de l'Església que beneeixen la invasió de les terres occitanes, però el sirventès polític que exalta la guerra privada ha desaparegut. Els grans trobadors del segle XIII, Guiraut Riquier, Pèire Cardinal i Cerverí de Girona, de fet, són intel·lectuals laics que fan servir el bagatge cultural trobadoresc per construir el seu propi discurs moral i polític. Riquier, com tants d'altres, vivia fora de terres occitanes, a la cort de Castella. Cerverí, en canvi, era un català que va ser protegit per senyors catalans: els Cardona, i els reis Jaume I i Pere el Gran. Un català que va fer servir un occità impecable per compondre, entre 1258 i 1285, un dels repertoris d'autor més personals i singulars de tota la tradició trobadoresca, al servei dels interessos de la Corona d'Aragó. De fet, Catalunya va adoptar de ple la tradició trobadoresca. La derrota de Muret va frustrar l'expansionisme polític cap al nord i va estimular les conquestes ibèriques de Jaume I, però el rei Alfons havia deixat als seus descendents del casal de Barcelona una singular herència cultural que passava pel damunt dels fracassos polítics i militars. Una herència que pels volts de 1285 permetia als trobadors a sou de Pere el Gran de combatre amb sirventesos occitans els trobadors a sou del rei de França que proclamaven els drets del seu senyor a envair Catalunya.

El refinament sentimental i artístic era perfectament compatible amb l'esperit militar i els valors que implica, com es pot veure en la figura del cavaller invicte i sanguinari, però tràgicament enamorat, que protagonitza les novel·les que són moda al segle XII.